

**„MAPA DROGOWA”
w tzw. sprawach frankowych**

SZKOLENIE DLA OIRP W ŁODZI

**R. PR. DR HAB. MICHAŁ WOJEWODA
ADW. DR MARCIN KOSTWIŃSKI**

14.11.2024

Sprawy frankowe – „mapa drogowa”

ponad 500 tysięcy umów frankowych zawartych przez Polaków!

Aktualna sytuacja:

- ok. 50 tys. podpisanych ugód i kilkadziesiąt tysięcy zakończonych spraw;
- ponad 200 tysięcy spraw frankowych ciągle w sądach;
- duża liczba kredytów ciągle może być podważona – możliwe nowe sprawy;
- MS ma nowe rozwiązania – zmiany proceduralne - post. uproszczone, baza orzecznictwa dla sędziów, wzorzec ugody, łączenie procesów;
- orzecznictwo SN i TSUE wypracowało standardy, które pozwalają dziś przewidzieć wynik sprawy (po dokładnej analizie umowy kredytowej);
- obecnie około 98% spraw rozstrzyganych jest na korzyść kredytobiorców.

Uwagi pojęciowe

Pojęcie „**spraw frankowych**” jest mocno zakorzenione w dyskursie prawniczym. Odnosi się ono do sporów dotyczących umów kredytu waloryzowanego, denominowanego lub indeksowanego do waluty obcej – zwykle franka szwajcarskiego.

(zob. np. *M. Gutowski, Wadliwość umów kredytów frankowych, Warszawa 2022*; *H. Ciepła, Dochodzenie roszczeń z umów kredytów frankowych. Praktyka, orzecznictwo, pytania i odpowiedzi, Warszawa 2021*; *E. Łętowska, Co ujawnia dyskurs o kredytach frankowych, czyli o świadomym i nieświadomym uwikłaniu prawników, „Europejski Przegląd Sądowy” 2020/4*).

Kredyty „frankowe” to takie, które były przez bank wypłacane w złotych i w których wysokość spłaty dokonywanej przez kredytobiorcę ustala się na podstawie kursu waluty obcej.

Uwagi pojęciowe

Kredyty „frankowe” zwykle były uzależnione od **kursu CHF**, jednak w szerokim rozumieniu chodzi także o kredyty waloryzowane kursem innej waluty (EUR/USD).

Dla kredytów „frankowych” nie gra roli, w jakiej walucie są spłacane → może być spłata w PLN (wysokość raty pozostaje uzależniona od wysokości kursu waluty obcej) lub spłata bezpośrednio w walucie obcej (w szczególności po tzw. ustawie antyspreadowej w 2011 r.).

Istotne uzależnienie wysokości zobowiązania od kursu waluty obcej.

kredyt „frankowy” ≠ kredyt walutowy

KREDYTY WALUTOWE są **wyrażane** w walucie obcej, a przy tym są **udzielane i spłacane** w tej walucie. Problemy związane z tymi kredytami mają dużo mniejsze znaczenie w obrocie (znikoma liczba kredytów walutowych).

Uwagi pojęciowe

Kredyty „frankowe” zwykle były udzielane konsumantom na potrzeby zakupu nieruchomości lub wybudowanie domu na nieruchomości konsumenta (cele mieszkaniowe).

Kredyty „frankowe” pojawiły się w ofercie banków na przełomie XX i XXI w., zyskując największą popularność od połowy pierwszej dekady XXI w.

Kredyty „frankowe” były oferowane jako atrakcyjna alternatywa dla kredytów „złotówkowych”, które były zbyt drogie dla kredytobiorców lub nieosiągalne ze względu na nieprzyznanie zdolności kredytowej (brak alternatywnej oferty dla kredytobiorcy chcącego zakupić nieruchomość).

Kredyty „frankowe” były prezentowane jako produkty bezpieczne wobec dużej stabilności kursu CHF i niskich stóp procentowych przekładających się na niskie oprocentowanie kredytu (zwykle wskaźnik LIBOR CHF + marża).

Przykład (2004) - oprocentowanie kredytu denominowanego w CHF było na poziomie 4,6%, zaś kredyt złotówkowy na poziomie 8%.

Uwagi pojęciowe

Krajowy kredytobiorca naturalnie chciał uzyskać środki w polskiej walucie. Kredyty „frankowe” przybierały zatem wariant kredytów indeksowanych lub denominowanych we frankach.

Kredyt indeksowany – kwota kredytu wyrażona w PLN, wypłacana w PLN, zaś w chwili wypłaty podlega przeliczeniu na określoną walutę obcą, która stanowi podstawę do określenia rozmiarów zobowiązania kredytobiorcy z tytułu spłaty kredytu.

Kredyt denominowany – kwota kredytu wyrażona od początku w walucie obcej, zaś wypłacana w PLN po określonym kursie; podstawą do określenia rozmiarów zobowiązania kredytobiorcy do zwrotu kredytu pozostaje jednak waluta obca.

Kryzys frankowy (2015)

W dniu 15 stycznia 2015 roku Szwajcarski Bank Narodowy podjął decyzję o uwolnieniu kursu franka szwajcarskiego.

Doprowadziło to do natychmiastowego wzrostu kursu waluty.

Aprecjacja kursu o 20-30% była zjawiskiem bez precedensu i spowodowała skokowy wzrost rat kredytowych dla kilkuset tysięcy kredytobiorców w Polsce.

Pierwotny kierunek działań kwestionujących kredyty frankowe:

- brak klarownej informacji o ryzyku walutowym,
- świadome wprowadzenie klientów w błąd przez pracowników banków (błąd, podstęp jako wady oświadczenia woli),
- niewłaściwe oszacowanie zdolności kredytowej kredytobiorcy,
- brak jakichkolwiek zabezpieczeń klienta przed ryzykiem wzrostu kursu franka, podczas gdy bank zabezpieczenia posiadał (rezerwy walutowe, kontrakty opcyjnie) → całe ryzyko na kredytobiorcy!

Uwagi pojęciowe

Art. 69 Prawa bankowego

1. Przez umowę kredytu **bank zobowiązuje się oddać do dyspozycji kredytobiorcy na czas oznaczony w umowie kwotę środków pieniężnych** z przeznaczeniem na **ustalony cel**, a kredytobiorca zobowiązuje się do korzystania z niej na warunkach określonych w umowie, zwrotu kwoty wykorzystanego kredytu wraz z **odsetkami** w oznaczonych terminach spłaty oraz zapłaty **provizji** od udzielonego kredytu.

Umowa kredytu jest umową nazwaną (art. 69 ust. 1 prawa bankowego), dwustronnie zobowiązującą i odpłatną.

Kwestią sporną pozostaje, czy umowa kredytu jest umową wzajemną → postanowienie SN (7) z 6.10.2023 r., III CZP 126/22 - pytanie prawne do TSUE (C-49/24).

Uwagi pojęciowe

art. 69 Prawa bankowego

2. Umowa kredytu powinna być zawarta na piśmie i określać w szczególności:

- 1) strony umowy;
- 2) kwotę i walutę kredytu;
- 3) cel, na który kredyt został udzielony;
- 4) zasady i termin spłaty kredytu;
4a) w przypadku umowy o kredyt denominowany lub indeksowany do waluty innej niż waluta polska, szczegółowe zasady określania sposobów i terminów ustalania kursu wymiany walut, na podstawie którego w szczególności wyliczana jest kwota kredytu, jego transz i rat kapitałowo-odsetkowych oraz zasad przeliczania na walutę wypłaty albo spłaty kredytu (dodany w 2011 r.)
- 5) wysokość oprocentowania kredytu i warunki jego zmiany;
- 6) sposób zabezpieczenia spłaty kredytu;
- 7) zakres uprawnień banku związanych z kontrolą wykorzystania i spłaty kredytu;
- 8) terminy i sposób postawienia do dyspozycji kredytobiorcy środków pieniężnych;
- 9) wysokość prowizji, jeżeli umowa ją przewiduje;
- 10) warunki dokonywania zmian i rozwiązania umowy.

Uwagi pojęciowe

art. 69 Prawa bankowego

3. W przypadku umowy o kredyt denominowany lub indeksowany do waluty innej niż waluta polska, kredytobiorca może dokonywać spłaty rat kapitałowo-odsetkowych oraz dokonać przedterminowej spłaty pełnej lub częściowej kwoty kredytu bezpośrednio w tej walucie.

W tym przypadku w umowie o kredyt określa się także zasady otwarcia i prowadzenia rachunku służącego do gromadzenia środków przeznaczonych na spłatę kredytu oraz zasady dokonywania spłaty za pośrednictwem tego rachunku. (dodany od 26.08.2011)

Uwagi pojęciowe

W konstrukcji kredytów „frankowych” istotną rolę odgrywały kursy walut, na podstawie których dochodziło do ustalenia wysokości zobowiązania.

Przykład: kredyt DENOMINOWANY - na etapie udzielania kredytu banki stosowały kurs kupna waluty obcej, by wypłacić w PLN (kurs, po którym bank skupuje walutę, czyli kurs niższy). Na potrzeby spłaty kredytu bank sprzedawał klientowi walutę (kurs wyższy). Taka różnica kursowa określana jest jako tzw. „**spread walutowy**”.

Spread walutowy służył maksymalizacji zysku banku → bank zarabia nie tylko na odsetkach kapitałowych, ogólnym wzroście kursu waluty obcej, ale także na różnicy kursowej.

Kursy stosowane przez banki były ustalane przez nie same według własnych bliżej niesprecyzowanych kryteriów(!)

Uwagi pojęciowe

Zyski ze stosowania spreadu walutowego ilustruje prosty przykład:

Kredytobiorca chce uzyskać kredyt w kwocie 100.000 PLN. Bank oferuje kredyt denominowany w CHF. Załóżmy, że bankowy kurs wymiany walut jest stały, tj. kurs kupna wynosi $1 \text{ CHF} = 2 \text{ PLN}$, zaś kurs sprzedaży $1 \text{ CHF} = 2,50 \text{ PLN}$.

Bank uruchamia kredyt na kwotę 50.000 CHF, ale dochodzi do przewalutowania i wypłaty kwoty 100.000 PLN (bank kupił od klienta franki po 2 PLN i wypłacił kredyt w złotychkach).

Na potrzeby spłaty kredytobiorca musi „nabyć” walutę obcą w banku (na podstawie bankowego kursu sprzedaży – 2,50 PLN). W efekcie kredytobiorca ma zapłacić 125.000 PLN jako zwrot kapitału, nie licząc odsetek kapitałowych i kosztów okołokredytowych.

→ Na samym spreadzie bank zarabia 25.000 PLN(!)

Kwestionowanie umów kredytowych – różne opcje

1. Podważanie ważności umowy jako takiej lub jej poszczególnych postanowień (art. 58 i art. 353¹ k.c.), a w tym:

- sprzeczność z unormowaniami art. 69 prawa bankowego;
- sprzeczność z zasadami współżycia społecznego;
- wykroczenie poza ramy swobody kontraktowej;

2. Dążenie do unieważnienia umowy w związku ze stosowaniem nieuczciwych praktyk rynkowych (ustawa z 23 sierpnia 2007 r. o przeciwdziałaniu nieuczciwym praktykom rynkowym).

3. **Kwestionowanie skuteczności postanowień umowy w ramach reżimu ochrony konsumenckiej** (tzw. bezskuteczność kierunkowa związana ze stosowaniem klauzul niedozwolonych – art. 385¹ i nast. k.c.), co może prowadzić do:

- pozbawienia kredytu cech kredytu „frankowego” (tzw. „odfrankowanie”) – kredyt funkcjonuje jako kredyt złotówkowy oprocentowany według postanowień umowy (LIBOR + marża);
- nieważności umowy - brak związania umową w jakimkolwiek zakresie.

Kwestionowanie umów

- dyrektywa 93/13 dotycząca klauzul niedozwolonych

Kredyty „frankowe” zwykle występowały w obrocie **konsumenckim** i z nimi wiąże się większość spraw zawisłych przed sądami powszechnymi.

Konsumencki charakter stosunków ma zasadnicze znaczenie z perspektywy podstawy kwestionowania umów o kredyty „frankowe” → można sięgnąć do ochrony na podstawie **przepisów kodeksu cywilnego o klauzulach niedozwolonych** (duże mniejsze szanse podważenia umowy na podstawie ogólnych przepisów kod. cywilnego czy ustawy z 2007 r. o nieuczciwych praktykach rynkowych).

Interpretacja przepisów dotyczących ochrony konsumenckiej wymaga sięgnięcia do **dyrektywy Rady 93/13/EWG** z 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich.

Odwołanie do dyrektywy pozwala także na włączenie **TSUE(!)**

Konsumencki reżim kwestionowania kredytów frankowych

Zakres podmiotowy ochrony

Art. 2 dyrektywy 93/13

b) „konsumet” oznacza każdą osobę fizyczną, która w umowach objętych niniejszą dyrektywą działa w celach niezwiązanych z handlem, przedsiębiorstwem lub zawodem.

Art. 22¹ k.c. Za konsumenta uważa się osobę fizyczną dokonującą z przedsiębiorcą czynności prawnej niezwiązanej bezpośrednio z jej działalnością gospodarczą lub zawodową.

Wyrok TSUE z dnia 24 października 2024 w sprawie C-347/23:

Prywatny inwestor, który zawarł umowę kredytową w celu sfinansowania inwestycji, polegającej na nabyciu lokalu przeznaczonego pod wynajem także jest konsumentem.

Konsumencki reżim kwestionowania kredytów frankowych

Zakres podmiotowy ochrony

Nowelizacja Kodeksu cywilnego z 2021 r. - ochrona rozciągnięta także na indywidualnych przedsiębiorców.

Art.385⁵ k.c.:

Przepisy dotyczące konsumenta, zawarte w art. 385¹-385³, stosuje się do osoby fizycznej zawierającej umowę bezpośrednio związaną z jej działalnością gospodarczą, gdy z treści tej umowy wynika, że nie posiada ona dla niej charakteru zawodowego, wynikającego w szczególności z przedmiotu wykonywanej przez nią działalności gospodarczej, udostępnionego na podstawie przepisów o CEIDG.

Przy kwestionowaniu kredytów „frankowych” nie ma to jednak praktycznego znaczenia → umowy frankowe, o których mowa były zawierane przed 2021 r., gdy ta regulacja nie obowiązywała.

Niedozwolone postanowienia umowne

Art. 385¹ k.c.

§ 1. Postanowienia umowy zawieranej z konsumentem **nieuzgodnione indywidualnie nie wiążą** go, jeżeli kształtują jego **prawa i obowiązki w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami, rażąco naruszając jego interesy (niedozwolone postanowienia umowne)**. Nie dotyczy to postanowień określających główne świadczenia stron, w tym cenę lub wynagrodzenie, jeżeli zostały sformułowane w sposób jednoznaczny.

§ 2. Jeżeli postanowienie umowy zgodnie z § 1 nie wiąże konsumenta, strony są związane umową w pozostałym zakresie.

§ 3. Nieuzgodnione indywidualnie są te postanowienia umowy, na których treść **konsument nie miał rzeczywistego wpływu**. W szczególności odnosi się to do postanowień umowy przejętych z wzorca umowy zaproponowanego konsumentowi przez kontrahenta.

§ 4. **Ciężar dowodu**, że postanowienie **zostało uzgodnione indywidualnie**, spoczywa na tym, **kto się na to powołuje**.

Kwestionowanie umów

De facto konsument musi wykazać jedynie, że dane postanowienie umowne rażąco narusza jego interesy i jest przez to niedozwolone.

Jeśli postanowienie rażąco narusza interesy konsumenta, to jest też sprzeczne z dobrymi obyczajami (tak m. in. wyrok SN z 13.10.2010 r., I CSK 694/09).

Umowy „frankowe” były zawierane na wzorcach umownych i działa tu domniemanie, że nie były one uzgadniane indywidualnie.

Miarodajna jest pierwotna treść umowy – późniejsze aneksy nie odgrywają większej roli, jeśli nie doszło do wyrażenia przez konsumenta wolnej i świadomej woli „uzdrowienia” wadliwej relacji kontraktowej (por. uchwała SN(7) z 20.06.2018 r., III CZP 29/17; uchwała SN (7) z 7.05.2021 r., III CZP 6/21) – aneksy proponowane były m.in. w związku z ustawą antyspreadową z 2011 r.

Kwestionowanie umów

Zakres przedmiotowy kontroli umów kredytowych

Co do zasady nie bada się „postanowień określających główne świadczenia stron” (art. 385¹ § 1 k.c.).

Tymczasem można przyjąć, że mechanizm indeksacyjny lub denominacyjny, a co za tym idzie także klauzula kursowa mają taki właśnie charakter, bo decydują o wysokości zobowiązania.

Obecnie przeważa jednak pogląd, że choć są to postanowienia dotyczące głównych świadczeń stron, to są niejasne, co pozwala na ich ocenę i przypisanie nieuczciwego charakteru (mogą się okazać klauzulami niedozwolonymi).

Kontrola jest wyłączona tylko jeżeli postanowienia „zostały sformułowane w sposób jednoznaczny”, co ma umożliwić klientowi, który nie posiada fachowej wiedzy ekonomicznej, racjonalną ocenę.

Kwestionowanie umów

Niedozwolone postanowienia umowne zwykle dotyczą:

- mechanizmu indeksacji/denominacji;
- klauzuli kursowej;
- spreadu walutowego;
- kosztów okołokredytowych.

Obecnie wzorce umowne stosowane przez banki w latach 2002-2011 są dobrze „rozpracowane” i wytypowanie klauzul niedozwolonych nie sprawia większych trudności.

Pomocnym narzędziem w tym zakresie jest Mapa klauzul niedozwolonych w umowach kredytów „walutowych” - dostępna na stronie Rzecznika Finansowego:

<https://rf.gov.pl/mapa-klauzul-w-umowach-kredytow-walutowych>

MAPA KLAUZUL NIEDOZWOLONYCH W UMOWACH KREDYTÓW “WALUTOWYCH”

Niniejszy zbiór klauzul pochodzi z przeanalizowanych przez Rzecznika Finansowego umów lub regulaminów kredytów hipotecznych zawieranych przez banki z klientami w latach 2002-2009. Ponieważ Rzecznik opierał się na wzorcach przesłanych przez klientów w ramach postępowań interwencyjnych czy na potrzeby wydania tzw. istotnych poglądów, zbioru nie należy traktować jako katalog zamknięty.

Przy każdej z klauzul jest informacja czy jej zastosowanie w umowie, może skutkować nieważnością całej umowy czy też możliwością zwrotu nadpłaconych kwoty. To wskazówka, która powinna pozwolić Ci na samodzielne sformułowanie reklamacji do banku.

Jeśli w Twojej umowie kredytowej/regulaminie znajdujesz zapis identyczny możesz:

- wystąpić z reklamacją do banku a następnie, w przypadku negatywnie rozpatrzonej reklamacji, przesłać ją do Rzecznika Finansowego, Rzecznik dokona analizy ([więcej o postępowaniu interwencyjnym](#))
- wystąpić na drogę sądową a do Rzecznika Finansowego przesłać wniosek o istotny pogląd,

Umowa kredytu hipotecznego z 2002 r.

§ 2 ust. 1 [klauzula skutkująca nieważnością całej umowy]

„Bank udziela Kredytobiorcy na jego wniosek z dnia (...)” na warunkach określonych w Umowie oraz Regulaminie kredytowania osób fizycznych w Banku Przemysłowo Handlowym PBK S.A., kredytu w wysokości (...) franków szwajcarskich (CHF) (słownie: ... złotych polskich), a Kredytobiorca zobowiązuje się do wykorzystania i zwrotu kredytu wraz z odsetkami zgodnie z warunkami niniejszej umowy.”

§ 3 ust. 2 [klauzula skutkująca możliwością żądania zwrotu nadpłaconych kwot]

Prowizja od kredytu walutowego, naliczana jest i pobierana w złotych po kursie sprzedaży obowiązującym w dniu zapłaty prowizji zgodnie z Tabelą kursów walut BPH PBK S.A. ogłaszaną s w siedzibie Banku.”

§ 5 ust. 3 [klauzula skutkująca nieważnością całej umowy]

„Kwota kredytu wypłacana jest w złotych po przeliczeniu zgodnie z kursem kupna waluty kredytu obowiązującym w Banku w dniu wypłaty zgodnie z Tabelą kursów walut BPH PBK SA ogłaszaną w siedzibie Banku.”

Kwestionowanie umów

Poszukując klauzul, które mogą być nieskuteczne, warto też zweryfikować, czy nie były one badane w ramach abstrakcyjnej kontroli wzorców umownych przez UOKiK, a w tym czy nie znalazły się na tzw. „czarnej liście” Prezesa UOKiK (przed 2017 r.).

Uznanie warunku umownego przez właściwe organy krajowe za nieuczciwy oraz wpisanie jego treści do krajowego rejestru klauzul nieuczciwych pozwala, w sytuacji, w której treść badanej klauzuli odpowiada treści klauzuli wpisanej do rejestru, na stwierdzenie, że jest on nieuczciwy w rozumieniu dyrektywy 93/13 (wyrok TSUE z 21.09.2023 r., C-139/22, AM, PM v. mBank S.A.).

Stosowanie przez banki zakwestionowanych klauzul może, w zależności od ich charakteru, przesądzać o nieważności umowy.

Aspekt praktyczny: przyjęcie, że umowa nie ma mocy wiążącej istotnie ułatwia rozliczenia stron(!) + efekt „wychowawczy”(!)

Sankcja występowania postanowień niedozwolonych

Jak stanowi art. 385¹ §2 k.c.:

Jeżeli postanowienie umowy zgodnie z §1 nie wiąże konsumenta, strony są związane umową w pozostałym zakresie.

Co w miejsce klauzul niedozwolonych? Sąd nie może zastąpić tych postanowień swoimi „pomysłami”. Możliwe co najwyżej zastosowanie pewnych przepisów dyspozytywnych, o ile dotyczą tej samej kwestii.

SN zwraca uwagę, że nie mogą to być jednak przepisy odwołujące się tylko ogólnie do zasad słuszności czy zwyczajów – np. art. 56 k.c.

Nie można też wypełniać luk w umowie ustalając hipotetyczną wolę stron (np. 'odfrankowanie'), bo nie daje do tego podstaw art. 65 k.c.

Nie wchodzi wreszcie w grę art. 358 k.c., w którym przewidziano przeliczenie świadczenia wg kursu średniego NBP, bo dotyczy on innego zagadnienia (względne pierwszeństwo waluty polskiej).

Sankcja występowania postanowień niedozwolonych

Mimo że z art. 385¹ §2 k.c. można *prima facie* wnioskować, że wyeliminowanie poszczególnych klauzul umownych nie prowadzi do upadku całej umowy, to należy jednak zwrócić uwagę na unormowania dyrektywy 93/13:

art. 6 ust. 1. *Państwa Członkowskie stanowią, że na mocy prawa krajowego nieuczciwe warunki w umowach zawieranych przez sprzedawców lub dostawców z konsumentami nie będą wiążące dla konsumenta, a umowa w pozostałej części będzie nadal obowiązywała strony, jeżeli jest to możliwe po wyłączeniu z niej nieuczciwych warunków.*

art. 7 ust. 1. *Zarówno w interesie konsumentów, jak i konkurentów Państwa Członkowskie zapewnią stosowne i skuteczne środki mające na celu zapobieganie dalszemu stosowaniu nieuczciwych warunków w umowach zawieranych przez sprzedawców lub dostawców z konsumentami.*

Sankcja występowania postanowień niedozwolonych

Niekiedy jednak umowa kredytowa może funkcjonować p o wykreśleniu danych elementów (efekt tzw. blue pencil test).

Przykład: w odniesieniu do kursu kupna i sprzedaży bank odwołał się do średniego kursu NBP, a tylko marża była ustalana przez bank dowolnie → umowa funkcjonuje, tyle że bez marży banku.

Uchwała SN z 30.10.2024 r., II CSKP 1939/22:

Usunięcie z klauzuli przeliczeniowej, zawartej w umowie kredytu indeksowanego kursem CHF, postanowienia dotyczącego ustalanej arbitralnie przez bank marży banku i pozostawienie w umowie mechanizmu przeliczenia CHF na PLN i odwrotnie w oparciu o kursy średnie NBP, do których umowa odsyła, nie prowadzi do istotnej zmiany umowy powodującej jej nieważność.

Sankcja występowania postanowień niedozwolonych

Jeśli jednak wyeliminujemy tak klauzule kursowe, jak i marżę, to umowa nie może dalej funkcjonować. Byłaby to bowiem wtedy umowa nieodpłatna, a to z pewnością nie było celem stron.

W takim przypadku jedyne racjonalne rozwiązanie to konkluzja, że wobec „upadku” głównego przedmiotu umowy kredytu (zniesienie odpłatności) umowa jest nieskuteczna od początku.

Uchwała SN z 30.10.2024 r., II CSKP 237/24:

Po usunięciu klauzul indeksacyjnych umowa kredytu nie może dalej funkcjonować. Trzeba przyjąć jej nieważność.

Powyższe wnioski pozostają zasadny także przy uwzględnieniu zasady proporcjonalności.

Nieważność najlepiej zniechęca banki do stosowania złych praktyk.

Kwestionowanie umów

Nakaz utrzymania umowy w mocy nie jest bezwzględny(!)

Analizując treść umowy kredytowej warto w pierwszym rzędzie zwracać uwagę na klauzule kursowe, bo ich wyeliminowanie podważa cały mechanizm waloryzacyjny i prowadzi do upadku kredytu.

Wadliwości klauzul kursowych są związane z:

- wyznaczeniem miarodajnego kursu waluty obcej w tabeli bankowej, której sposób ustalenia nie był znany kredytobiorcy;
- możliwością jednostronnego wpływu na rozmiar zobowiązania kredytobiorcy z uwagi na ustalanie tabeli kursowej przez sam bank;
- brakiem dostatecznie sprecyzowanych kryteriów dotyczących ustalenia kursu waluty obcej (w szczególności w tych umowach, w których banki asekurowały się powołując notowania kursowe podmiotów trzecich).

Kwestionowanie umów

Kluczowy też moment „przewalutowania” określony w umowie. Jeżeli była to chwila w przyszłości, to zazwyczaj stosunkowo proste jest wykazanie nieważności np. umowy kredytu denominowanego.

Jak wiadomo kredytobiorca chciał uzyskać określoną kwotę w PLN. Przeliczenie kredytu z waluty obcej odbywało się zaś najczęściej w chwili „uruchomienia kredytu”, po kursie z tego dnia lub dnia poprzedzającego. Kredyt był uruchamiany w pewien czas po zawarciu umowy. W ten sposób wysokość zobowiązania była uzależniona od przyszłego kursu waluty obcej, który był nieznany w chwili zawarcia umowy. Zdarzało się, że różnica kursowa powodowała, że aby kupić dom/lokal kredytobiorca musiał „dobrać” dodatkowy kredyt(!)

Skutek wadliwości: na moment zawarcia umowy nie jest znany rozmiar zobowiązania kredytobiorcy. Umowie brakuje *essentiale negotii* i jest ona od początku nieważna!

Kwestionowanie umów

Początkowo sądy próbowały utrzymywać umowy w mocy (np. jako kredyty złotówkowe lub 'frankowe' z 'uczciwym' przeliczeniem).

Aktualnie utrwalony jest pogląd, zgodnie z którym uznanie bezskuteczności postanowień umowy dotyczących klauzuli indeksacyjnej/denominacyjnej, klauzuli kursowej lub spreadu walutowego prowadzi do trwałej deformacji umowy.

Umowa przestaje wypełniać swój pierwotny cel (z perspektywy ekonomicznej była tak skonstruowana, by miała rację bytu w odniesieniu do waluty obcej).

Zob. np. wyrok SN z 11.12.2019 r., V CSK 382/18; wyrok SN z 27.07.2021 r., V CSKP 49/21; wyrok SN z 2.06.2021 r., I CSKP 55/21; wyrok SN z 3.02.2022 r., II CSKP 459/22; wyrok SN z 10.05.2022 r., II CSKP 285/22; uchwała pełnego składu Izby Cywilnej SN z 25.04.2024 r, III CZP 25/22.

Kwestionowanie umów

Sąd z urzędu bada, czy w umowie nie ma klauzul abuzywnych (zob. m. in. wyroki TSUE z: 21.11.2002r., C-473/00, Cofidis SA v. Jean-Louis Fredout; 14.06.2012 r., C-618/10, Camino v. Banco Español de Crédito SA 21.04.2016r., C-377/14, Radlinger i Radlingerová v. Finway a.s.; 21.12.2016 r., C-154/15 Francisco Gutiérrez Naranjo v. Cajasur Banco SAU; 7.11.2019 r., C-349-351/18, Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen v. Mbutuku Kanyebe i in.).

Badanie występowania klauzul niedozwolonych powinno odbywać się jednak w granicach wyznaczonych przedmiotem sporu (wyrok TSUE z 11.03.2020 r., C-511/17, Györgyné Lintner przeciwko UniCredit Bank Hungary Zrt.).

W interesie kredytobiorcy jest wskazanie sądowi klauzul, które nie są skuteczne i podniesienie argumentacji co do następstw nieskuteczności.

Kwestionowanie umów

Decydujące słowo zawsze należy do kredytobiorcy, od którego decyzji zależy to, czy umowa bez klauzul niedozwolonych może zachować swą ważność (zob. np. wyrok TSUE z 3.10.2019 r., C-260/18,; uchwała SN (7) z 7.05.2021 r., III CZP 6/21; uchwała pełnego składu Izby Cywilnej SN z 25.04.2024 r, III CZP 25/22).

Banki wciąż oferują aneksy do umów lub powołują się na aneksy wcześniejsze jako czynności rzekomo „uzdrawiające” wadliwości.

Orzecznictwo przyjmuje jednak konsekwentnie, że ewentualne aneksy są co do zasady nieistotne. Chwilą miarodajną dla dokonania kontroli jest moment zawarcia umowy (art. 385² k.c.).

Tylko wyraźna wola następczego sanowania relacji kredytowej przez kredytobiorcę mogłaby „uratować” umowę (niezbędna jest „świadoma, wyraźna i wolna zgoda kredytobiorcy”).

Kwestionowanie umów

Dopóki nie jest znana ostateczna wola kredytobiorcy sąd powinien przyjmować brak mocy wiążącej niedozwolonych postanowień:

→ Sankcja zbliżona do nieważności bezwzględnej(?!)
[choć ciągle teoretycznie możliwe potwierdzenie]

Jeżeli konsument potwierdzi umowę - wyrazi wolę związania umową po eliminacji klauzuli niedozwolonej - relacja umowna dalej trwa:

→ Sankcja zbliżona do bezskuteczności zawieszanej(?!)

Jednak od chwili dorozumianego choćby wskazania na brak woli związania umową kredytową (np. oświadczenie konsumenta o uznaniu umowy za nieobowiązującą lub wezwanie do zwrotu nadpłaconych rat) niedozwolone postanowienie lub umowę w całości uznajemy za trwale bezskuteczne *ex tunc*.

Rozliczenia banków i kredytobiorców

W razie upadku umowy kredytowej aktualizuje się potrzeba rozliczenia dotychczas spełnianych świadczeń stron.

Przez długi czas ścierały się dwie koncepcje dotyczące rozliczenia stron, znane jako „teoria salda” i „teoria dwóch kondykcji”.

Pierwsza zakładała, że można żądać zwrotu tylko nadwyżki ponad świadczenie spełnione przez drugą stronę w wykonaniu nieważnej umowy kredytu. [Saldo liczymy w kontekście nieważnej umowy!?!]

Druga z nich bazuje na czystej konstrukcji bezpodstawnego wzbogacenia, gdzie świadczenia są całkowicie niezależne i każda ze stron ma obowiązek zwrócić drugiej stronie to, co od niej otrzymała.

W orzecznictwie zwyciężyła teoria dwóch kondykcji (szeroko o tym SN w uchwale pełnej Izby Cywilnej, z 25.04.2024 r, III CZP 25/22)

→ kredytobiorca żąda zwrotu wszystkiego, co świadczył na rzecz banku, a bank może żądać zwrotu udzielonego kapitału.

Roszczenia banków

Zdaniem banków taki sposób rozliczenia jest nieuczciwy, bowiem kredytobiorcy nie tylko otrzymywali darmowy kredyt, ale wskutek zwrotu (po latach) nominalnej kwoty kapitału banki otrzymywały świadczenia mniej wartościowe niż w chwili udzielenia kredytu.

W ten sposób banki zaczęły występować z roszczeniami o wynagrodzenie za bezumowne korzystanie z ich kapitału, zapłatę ustawowych odsetek kapitałowych lub zwrot bezpodstawnego wzbogacenia powstałego wskutek korzystania z cudzego kapitału.

Relatywnie szybko ukształtowała się jednak linia orzecznicza, zgodnie z którą roszczenia takie bankom nie przysługują(!)

→ istotne okazały się nie tylko argumenty konstrukcyjne, ale także potrzeba realizacji odstraszającego efektu ochrony konsumenckiej realizowanej na podstawie dyrektywy 93/13.

Roszczenia banków - TSUE

Wyrok TSUE z 15 czerwca 2023 r., C-520/21: w świetle prawa unijnego należy uznać za niedopuszczalne przyznanie instytucji kredytowej prawa żądania od konsumenta rekompensaty wykraczającej poza zwrot kapitału wypłaconego z tytułu wykonania tej umowy oraz poza zapłatę ustawowych odsetek za zwłokę od dnia wezwania do zapłaty (po stwierdzeniu nieważności umowy).

TSUE wyraźnie wykluczył możliwość sądowej waloryzacji kapitału wypłaconego przez bank w przypadku istotnej zmiany siły nabywczej pieniądza po wypłaceniu tego kapitału konsumentowi.

„Uzyskanie korzyści finansowych przez przedsiębiorcę w związku ze stosowaniem postanowień niedozwolonych prowadziłoby do ograniczenia skuteczności lub wyeliminowania zniechęcającego ekonomicznego skutku dyrektywy, a nawet mogłoby przekonywać o opłacalności stosowania takich postanowień”.

Roszczenia odsetkowe kredytobiorców

Początkowo rozbieżna praktyka co do zasądzenia odsetek dla klientów: - od dnia wyrokowania; - od dnia złożenia przed sądem oświadczenia konsumenta o zapoznaniu się ze skutkami ustalenia nieważności umowy kredytowej; - od dnia wezwania do zapłaty.

K.C.: Zobowiązanie do zwrotu bezpodstawnego wzbogacenia ma charakter bezterminowy. Termin spełnienia świadczenia pozostaje zatem uzależniony od wezwania dłużnika do zapłaty (art. 455 k.c.).

W konsekwencji odsetki za opóźnienie powinny być zasądzane od dnia następującego po dniu wezwania do zapłaty (III CZP 25/22).

Analogicznie TSUE w wyroku C-520/21. Także wyroki w sprawach C-140/22 i C-28/22 zmierzały do dalszej ochrony roszczeń kredytobiorców, w tym wyłączenia możliwości ograniczenia naliczania odsetek przez podnoszenie zarzutu zatrzymania.

Skutek – by uniknąć dalszych odsetek banki rezygnują z apelacji(!)

Zarzut zatrzymania

Wobec istnienia niezależnych roszczeń banków i konsumentów oraz dochodzenia przez konsumentów roszczeń na drodze sądowej obejmujących kwoty stanowiące równowartość udzielonego kapitału, banki regularnie zaczęły zgłaszać zarzut zatrzymania (art. 496 i art. 497 k.c.) w celu uniknięcia konieczności spełnienia świadczenia przed konsumentem i zatamowania roszczeń odsetkowych kredytobiorców.

Powyższa konstrukcja budziła wątpliwości o tyle, że sporne jest, czy umowa kredytowa jest umową wzajemną.

W najnowszym orzecznictwie jednoznacznie kwestionuje się możliwość podniesienia zarzutu zatrzymania przez bank, zwłaszcza gdy bank może dokonać potrącenia wzajemnej wierzytelności (zob. uchwała SN, III CZP 31/23 i orzeczenia TSUE w sprawach C-424/22 i C-28/22).

Potrącenie

Banki operują zatem również zarzutem potrącenia.

Skuteczne podniesienie zarzutu potrącenia prowadzi do wygaszenia wzajemnych roszczeń i powinno skutkować oddaleniem powództwa banku w zakresie, w jakim nastąpiło zaspokojenie wierzyciela.

Wnioski:

- jeśli bank podnosi w procesie zarzut potrącenia, należy zweryfikować, czy był on skuteczny, a jeśli tak, to winno to znaleźć przełożenie na zakres popieranego przez bank roszczenia;
- na etapie przed wniesieniem pozwu przez kredytobiorcę racjonalne jest rozważenie potrącenia wierzytelności powoda z roszczeniami banku, choćby te nie były jeszcze wymagalne (wymagalna musi być tylko wierzytelność potrącającego → zob. np. wyroki SN: z 5.03.2019 r., II CSK 41/18; z 3.04.2014 r., V CSK 242/13; oraz z 21.1.2004 r., IV CK 362/02).

Potrącenie

Potrącenie kluczowe niekiedy z jeszcze jednego względu:

→ skorzystanie z prawa potrącenia pozwala częściowo zapobiec negatywnym konsekwencjom przedawnienia roszczeń(!)

Zgodnie z art. 502 k.c. przedawnienie wierzytelności nie wyklucza jej potrącenia, jeżeli w chwili, gdy potrącenie stało się możliwe, przedawnienie jeszcze nie nastąpiło.

Jeżeli zatem bank „przegapił” moment, w którym kredytobiorca jednoznacznie zakwestionował dalsze trwanie umowy, a następnie upłynął 3 letni terminu przedawnienia obowiązujący w przypadku roszczeń profesjonalistów (art. 118 k.c.), to bank może mieć jeszcze niekiedy szansę dokonać potrącenia w odpowiedzi na roszczenia konsumenta dotyczące zwrotu zapłaconych rat kredytu.

Skutek wsteczny potrącenia zwykle wyłącza też roszczenie o odsetki(!)

Przedawnienie

Upływ wielu lat od wypłaty kredytu oraz spłaty pierwszych rat przez kredytobiorców nakazuje rozważyć kwestię przedawnienia roszczeń.

Niezależność roszczeń restytucyjnych stron (teoria dwóch kondykcji) nakazuje odrębną ocenę roszczeń każdej ze stron także w kontekście ogólnych konstrukcji prawa cywilnego, w tym właśnie w odniesieniu do przedawnienia.

W przeważającej liczbie przypadków rozliczenie związane z nieważną umową kredytu dotyczy stosunków między przedsiębiorcą a konsumentem. Kodeks cywilny przewiduje wówczas odmienne terminy przedawnienia (odpowiednio - sześćioletni i trzyletni – zob. art. 118 zd. 1 k.c.), jak też odmienne określa przesłanki uwzględnienia upływu terminu przedawnienia (zob. odpowiednio - art. 117 § 2¹ i art. 117¹ k.c. oraz art. 117 § 2 k.c.).

Przedawnienie roszczeń banków

W praktyce wątpliwości budził moment, od którego należy liczyć bieg terminu przedawnienia roszczeń banków o zwrot kapitału oraz roszczeń konsumentów o zwrot spełnionych świadczeń.

Art. 120 §1 k.c. mógłby sugerować, że bieg przedawnienia rozpoczyna się od chwili spełnienia nienależnych świadczeń (już wtedy można było wzywać do zwrotu wzbogacenia → potencjalna wymagalność).

W sytuacji gdy strony przez wiele lat zachowywały się tak, jakby umowy były ważne i skuteczne, a kwestia wadliwości umów pojawiała się zwykle po kilku lub kilkunastu latach od zawarcia umowy, oznaczałoby to przedawnienie większości roszczeń, w tym roszczeń banku o zwrot wypłaconego kapitału.

Rozwiązanie takie jest jednak trudno akceptowalne z punktu widzenia zasad sprawiedliwości – kredytobiorcy wzbogaciliby się wówczas znacząco kosztem banków.

Przedawnienie roszczeń banków

W orzecznictwie wyraźnie ukształtował się pogląd, zgodnie z którym termin przedawnienia roszczeń banku rozpoczyna bieg od dnia następującego po dniu zakwestionowania przez konsumenta ważności lub skuteczności umowy kredytu (zob. uchwały SN w sprawach III CZP 11/20, III CZP 6/21, III CZP 25/22).

Mimo wszystko 3-letni termin przedawnienia jest dość krótki i przez to niebezpieczny dla banków.

Nie można w związku z tym wykluczyć, że w określonych (wyjątkowych) sytuacjach nadużyciem prawa podmiotowego będzie dochodzenie zwrotu nienależnego świadczenia w całości lub w części przez konsumenta, jeżeli wzajemnemu roszczeniu restytucyjnemu skutecznie przeciwstawiono zarzut przedawnienia lub roszczenie uznano z urzędu za przedawnione na podstawie art. 117 §2¹ k.c. (tak SN w uchwale III CZP 25/22). [ale...pytanie prejudycjalne do TSUE!]

Przedawnienie roszczeń konsumenta

Odnośnie do roszczeń konsumentów proponowano, by termin przedawnienia był związany z momentem dowiedzenia się o możliwości zakwestionowania umowy kredytu. Rozwiązanie takie zostało jednak poddane krytyce jako bezzasadnie pogorszające sytuację konsumentów względem banków (zob. orzeczenia TSUE ws. C-80/21 i C-82/21 oraz C-28/22).

→ pozycja konsumenta w kwestii przedawnienia nie może być gorsza niż sytuacja przedsiębiorcy.

W efekcie przyjmuje się rozwiązanie analogiczne do tego, które dotyczy roszczeń banku. Zakwestionowanie umowy zawierającej postanowienia niedozwolone (oświadczenie konsumenta o braku jej akceptacji), wyrażone w dowolnej formie (także dorozumianej) otwiera drogę do domagania się zwrotu zapłaconych rat i powoduje rozpoczęcie biegu terminu przedawnienia.

Ugody

W związku z kształtowaniem się korzystnej linii orzeczniczej dla kredytobiorców, banki chętniej podchodzą do zawierania ugód (pozasądowych i sądowych).

Ugoda prowadzi do „ulgowej” zmiany umowy, co na płaszczyźnie podatkowej może być identyfikowane jako przychód konsumenta.

Dnia 1.03.2022 r. Minister Finansów wydał rozporządzenie, które obowiązuje do końca 2024 r. (jest projekt przedłużenia do 2026 r.),

ws. zaniechania poboru podatku dochodowego od niektórych dochodów (przychodów) związanych z kredytem hipotecznym udzielonym na cele mieszkaniowe, Warunkiem zaniechania poboru jest realizowanie celu mieszkaniowego z środków z kredytu oraz zaciągnięcie kredytu na realizację jednej inwestycji mieszkaniowej.

Tymczasem uzyskanie zwrotu bezpodstawnego wzbogacenia w efekcie wygranej sprawy sądowej jest zawsze neutralne podatkowo(!)

Znaczenie orzecznictwa

W ostatnich latach mamy wiele kluczowych orzeczeń wyznaczających linię orzeczniczą w sprawach „frankowych”. Wcześniej orzecznictwo było mocno rozchwiane i niekoniecznie sprzyjające kredytobiorcom.

Wyraźnie dostrzegalna jest ewolucja judykatury – od dążenia do utrzymania umów w mocy do przyjmowania upadku umowy, jeśli taka jest wola konsumenta.

Jako incydentalne należy traktować obecnie orzeczenia, w których kwestionuje się utrwalone mechanizmy ochronne i które optują za utrzymaniem umów zawierających niedozwolone postanowienia umowne, mimo że trwale deformują one kształt umowy.

O ile początkowo pełnomocnicy poruszali się „po omacku”, a część rozstrzygnięć była niekorzystnych dla kredytobiorców, o tyle obecnie najważniejsze kwestie zostały przesądzone, a 98-99% wyroków uwzględnia roszczenia klientów (gdy są trafnie sformułowane).

Kluczowe orzeczenia SN

- uchwała SN z 30.10.2024 r., II CSKP 1939/22 (utrzymanie umowy, gdy podważona tylko zasada określenia marży banku, przy prawidłowych klauzulach kursowych);
- uchwała SN z 30.10.2024 r., II CSKP 237/24 (nieważne są klauzule indeksacyjne, gdy brak wyraźnej zgody konsumenta, niedopuszczalność prawa zatrzymania);
- uchwała SN (7) z 19.06.2024 r., III CZP 31/23 (wyłączenie zatrzymania, gdy możliwe jest potrącenie);
- uchwała pełnego składu Izby Cywilnej z 25.04.2024 r., III CZP 25/22 (zakaz kreowania zastępczego kursu waluty, skutki eliminacji klauzuli kursowej, teoria dwóch kondykcji, przedawnienie, brak wynagrodzenia za korzystanie z kapitału);
- uchwała SN z 28.04.2022 r., III CZP 40/22 (upadek klauzuli kursowej skutkujący brakiem związania całą umową);
- uchwała SN (7) z 7.05.2021 r., III CZP 6/21 – zasada prawna (pierwotna bezskuteczność klauzuli umownej może prowadzić do upadku umowy, gdy nie ma świadomej i wolnej zgody konsumenta na utrzymanie relacji kontraktowej; teoria dwóch kondykcji, wymagalność roszczenia banku);
- uchwała SN z 16.02.2021 r., III CZP 11/20 (teoria dwóch kondykcji);
- uchwała SN (7) z 20.06.2018 r., III CZP 29/17 (ocena niedozwolonego charakteru klauzul na moment zawarcia umowy).

Kluczowe orzeczenia TSUE

- wyrok z 24.10.2024 r., C-347/23 (pryw. inwestor kupujący lokal na wynajem to konsument);
- postanowienie z 8.05.2024 r., C-424/22, WN v. Santander Bank Polska S.A. (wyłączenie prawa zatrzymania);
- wyrok z 14.12.2023 r., C-28/22, TL i WE v. Syndyk masy upadłości Getin Noble Bank S.A. (ograniczenie zarzutu zatrzymania, początek biegu przedawnienia);
- wyrok z 7.12.2023 r., C-140/22, SM i KM v. mBank S.A. (brak roszczenia banku o bezumowne korzystanie z kapitału i brak konieczności składania ośw. przed sądem);
- wyrok z 21.9.2023 r., C-139/22, AM, PM v. mBank S.A. (klauzula na czarnej liście jest klauzulą nieuczciwą w ramach kontroli indywidualnej);
- wyrok z 15.06.2023 r., C-520/21, Szcześniak v. Bank M. S.A. (brak roszczeń banku o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału);
- wyrok z 16.03.2023 r., C-6/22, M.B. i in. v. X S.A. (ograniczenie możliwości uzupełniania treści umowy i znaczenie woli konsumenta dla stwierdzenia jej nieważności);
- wyrok z 8.09.2022 r., C-80/21 i C-82/21 (brak możliwości uzupełnienia umowy i jej utrzymania po wyeliminowaniu nieuczciwych warunków; przedawnienie roszczeń);
- wyrok z 3.10.2019 r., C-260/18, Dziubak i Dziubak vs. Raiffeisen Bank International AG (możliwość upadku całej umowy, znaczenie woli kredytobiorcy dla utrzymania kredytu).

DZIĘKUJĘ ZA UWAGĘ!